

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

© Ministerstwo Sprawiedliwości, www.gov.pl/web/sprawiedliwosc [Translation already published on the official website of the Polish Ministry of Justice] Permission to re-publish this translation has been granted by the Polish Ministry of Justice for the sole purpose of its inclusion in the Court's database HUDOC

© Ministerstwo Sprawiedliwości, www.gov.pl/web/sprawiedliwosc [Tłumaczenie zostało już opublikowane na oficjalnej stronie Ministerstwa Sprawiedliwości] Zezwolenie na publikację tego tłumaczenia zostało udzielone przez Ministerstwo Sprawiedliwości wyłącznie w celu zamieszczenia w bazie Trybunału HUDOC

SEKCJA PIERWSZA

SPRAWA NIKOLYAN przeciwko ARMENII

(skarga nr 74438/14)

WYROK

STRASBURG

3 października 2019 r.

OSTATECZNY

03.01.2020 r.

Wyrok stał się ostateczny zgodnie z warunkami określonymi w art. 44 ust. 2 Konwencji. Może podlegać korekcie wydawniczej.

W sprawie Nikolyan przeciwko Armenii

Europejski Trybunał Praw Człowieka (sekcja pierwsza), zasiadając jako Izba w składzie:

Ksenija Turković, *Przewodnicząca*,
Krzysztof Wojtyczek,
Armen Harutyunyan,
Pere Pastor Vilanova,
Pauliine Koskelo,
Jovan Ilievski,
Raffaele Sabato, *sędziowie*,

i Abel Campos, *Kancierz Sekcji*,

obradując na posiedzeniu niejawnym w dniu 3 września 2019 r.

wyduje następujący wyrok, który w tym dniu został przyjęty:

POSTĘPOWANIE

1. Sprawa wywodzi się ze skargi (nr 74438/14) przeciwko Republice Armenii, wniesionej do Trybunału na podstawie art. 34 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności („Konwencja”) przez obywatela armeńskiego Gurgena Nikolyana („skarżący”) w dniu 13 listopada 2014 r.

2. Skarżący był reprezentowany przez Haykuhi Harutyunyan oraz A. Melkonyan, prawniczki prowadzące praktykę w Erywaniu, oraz Hasmika Harutyunyana, prawnika nieprowadzącego praktyki zawodowej. Rząd armeński („Rząd”) był reprezentowany przez swojego pełnomocnika G. Kostanyana, a następnie przez Y. Kirakosyana, pełnomocnika Republiki Armenii przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka.

3. Skarżący zarzucił w szczególności, że 1) odmówiono mu dostępu do sądu w celu rozpoznania jego powództwa o rozwód i eksmisję oraz o przywrócenie mu zdolności do czynności prawnych; 2) postępowanie w przedmiocie pozbawienia go zdolności do czynności prawnych nie było sprawiedliwe, oraz że 3) pozbawienie go zdolności do czynności prawnych naruszyło jego prawo do życia prywatnego.

4. W dniu 17 listopada 2016 r. skarga w części dotyczącej zarzutu odmowy dostępu do sądu oraz zarzutu braku kontrydiktoryjności w postępowaniu w przedmiocie pozbawienia zdolności do czynności prawnych została zakomunikowana Rządowi, a pozostała część skargi została uznana za niedopuszczalną zgodnie z Regułą 54 § 3 Regulaminu Trybunału.

STAN FAKTYCZNY

I. OKOLICZNOŚCI SPRAWY

5. Skarżący urodził się w 1939 r. i mieszka w Erywaniu.

A. Powództwo skarżącego o rozwód i eksmisję oraz postępowanie w przedmiocie pozbawienia zdolności do czynności prawnych

6. Skarżący mieszkał w jednym mieszkaniu z żoną, z którą pozostawał w związku małżeńskim przez 15 lat, a także z dorosłym synem, jego żoną oraz dzieckiem.

7. W dniu 25 kwietnia 2012 r. skarżący złożył do sądu rejonowego dla dzielnicy Shengavit w Erewaniu („sąd rejonowy”) pozew o rozwód z żoną i jej eksmisję z mieszkania. Skarżący uzasadnił, że ich pożycie stało się nie do zniesienia, ponieważ od 12 lat w ich związku dochodziło do konfliktów, wskutek czego pozostawali w separacji faktycznej. Skarżący oznajmił, że mieszkanie nie stanowiło współwłasności, a jedynym właścicielem był on.

8. W dniu 4 lipca 2012 r. na wniosek żony skarżącego zostało wszczęte „szczególne” postępowanie sądowe (*հարսնիկի վարքույթ*) na podstawie art. 168 Kodeksu postępowania cywilnego (k.p.c.), w przedmiocie pozbawienia skarżącego zdolności do czynności prawnych. Żona oznajmiła, że skarżący stał się nieobliczalny: nieustannie wszczynał kłótnie, rzucał oskarżenia oraz groźby pod adresem jej samej, innych członków rodziny oraz osób z ich otoczenia. Niedawno miał grozić zemstą i wyrzuceniem ich wszystkich na ulicę. Wpierw zawniósł na policję o unieważnienie meldunku jej i pozostałych członków rodziny, a następnie wniósł pozew o rozwód i jej eksmisję, co jej zdaniem znamionowało zaburzenia psychiczne. Żona skarżącego wyjaśniła, że nie miała innego wyjścia, jak zwrócić się do sądu, ponieważ zachowanie skarżącego stanowiło zagrożenie dla całej rodziny, a jego następnym krokiem byłoby eksmitowanie pozostałych członków rodziny, stąd też jej wniosek był konieczny, aby temu zapobiec. Do wniosku dołączone było oświadczenie z dnia 28 czerwca 2012 r. podpisane przez czwórkę sąsiadów, z treści którego wynikało, iż skarżący w ciągu ostatnich kilku lat zaczął zachowywać się dziwnie, nieustannie szukając konfliktów z osobami ze swojego otoczenia oraz wysuwając absurdalne oskarżenia pod adresem żony i innych członków rodziny. Sąsiedzi wyrazili ponadto przekonanie, że skarżący cierpiał na zaburzenia psychiczne.

9. W tym samym dniu sąd rejonowy zarządził badanie skarżącego przez zespół biegłych psychiatrów – zlecił im ustalenie, czy skarżący był zdolny rozpoznać znaczenie swoich czynów i kierować swoim postępowaniem. Sąd rejonowy uznał takie badanie za konieczne, ponieważ dowody przedstawione

przez żonę skarżącego mogły być niewystarczające do uwzględnienia jej wniosku.

10. W dniu 25 września 2012 r. zespół biegłych psychiatrów wydał opinię na podstawie badania skarżącego oraz innych dowodów. Dwustronicowy dokument opinii zawierał streszczenie zeznań złożonych przez żonę, sąsiadów i miejscowego funkcjonariusza policji: według tych zeznań w ostatnich latach skarżący stał się podejrzliwy, nietolerancyjny i kłótlivy, ciągle szukał konfliktu z żoną i innymi osobami ze swego otoczenia, rzucał absurdalne oskarżenia pod adresem żony, znęcał się nad nią fizycznie, oskarżał o niewierność i oszustwa. Zawierał też analizę zachowania skarżącego podczas przeprowadzonego z nim wywiadu. Na tej podstawie zespół psychiatrów stwierdził, że skarżący cierpiał na „zaburzenia urojeniowe”, chorobę psychiczną, której objawy osiągnęły stopień wyłączający u skarżącego zdolność rozpoznania znaczenia swoich czynów i kierowania swoim postępowaniem.

11. W dniu 14 listopada 2012 r. syn skarżącego również wniósł o wszczęcie „szczególnego” postępowania sądowego na podstawie art. 168 kodeksu postępowania cywilnego, domagając się ubezwłasnowolnienia całkowitego skarżącego, ponieważ skarżący cierpiał na zaburzenia psychiczne i wymagał szczególnej opieki.

12. W dniu 22 listopada 2012 roku sąd rejonowy postanowił zawiesić postępowanie rozwodowe i eksmisyjne do czasu ostatecznego rozstrzygnięcia dwóch wniosków złożonych w stosunku do skarżącego po złożeniu przez niego pozwu o rozwód i eksmisję.

13. W dniu 13 grudnia 2012 r. sąd rejonowy rozpatrzył wniosek złożony przez żonę skarżącego w obecności skarżącego i postanowił go odrzucić, zwracając uwagę na konflikt interesów pomiędzy skarżącym a jego żoną i uznając, że opinia biegłych z dnia 25 września 2012 r. była koniecznym, ale niewystarczającym dowodem przemawiającym za pozbawieniem skarżącego zdolności do czynności prawnych. Sąd rejonowy stwierdził, że wniosek żony skarżącego nie służył realizacji uprawnionego celu; zatem pozbawienie skarżącego zdolności do czynności prawnych w takich okolicznościach pociągałoby za sobą poważne i nieodwracalne skutki dla niego, czyniąc go potencjalną ofiarą naruszenia Konwencji.

14. W dniu 9 stycznia 2013 r. żona skarżącego zaskarżyła ten wyrok sądu rejonowego.

15. W dniu 8 lutego 2013 r. sąd rejonowy w innym składzie uwzględnił wniosek syna skarżącego i ubezwłasnowolnił skarżącego. Sąd rejonowy oparł się na opinii biegłych psychiatrów z dnia 25 września 2012 r. i stwierdził, że skarżący nie był zdolny rozpoznać znaczenia swoich czynów i kierować swoim postępowaniem. Skarżący nie został powiadomiony ani o wniosku złożonym przez syna, ani o rozprawie przed sądem rejonowym.

16. Wydany wyrok nie został zaskarżony i uprawomocnił się w dniu 11 marca 2013 r.

17. W dniu 20 marca 2013 r. miejscowy organ ds. opieki i kurateli, na podstawie wyroku z dnia 8 lutego 2013 r., wyznaczył syna skarżącego na jego opiekuna.

18. W dniu 28 marca 2013 r. cywilny sąd apelacyjny uchylił wyrok z dnia 13 grudnia 2012 roku i umorzył postępowanie apelacyjne w sprawie z zaskarżenia żony skarżącego. Cywilny sąd apelacyjny zauważył, że w czasie gdy sąd rejonowy rozpatrywał wniosek żony skarżącego, nie było jeszcze prawomocnego wyroku z dnia 8 lutego 2013 r., w którym ubezwłasnowolniono całkowicie skarżącego. W związku z tym nie mogła ona – z przyczyn od niej niezależnych – powołać się na ten wyrok, który miał kluczowe znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy przed sądem rejonowym. Cywilny Sąd Apelacyjny uznał to za okoliczność wystarczającą do uchylenia wyroku z dnia 13 grudnia 2012 roku.

19. W dniu 31 maja 2013 r. skarżący, dowiedziawszy się o wyroku z dnia 8 lutego 2013 r., wniósł od niego apelację na tej podstawie, że sąd rejonowy ubezwłasnowolnił go całkowicie bez powiadomienia o rozprawie.

20. W dniu 11 lipca 2013 r. cywilny sąd apelacyjny uchylił wyrok z dnia 8 lutego 2013 r. i przekazał sprawę do ponownego rozpatrzenia na tej podstawie, że skarżący nie został powiadomiony o rozprawie w sprawie o pozbawienie go zdolności do czynności prawnych.

21. W dniu 30 sierpnia 2013 r. sąd rejonowy postanowił włączyć skarżącego do postępowania jako interwenienta.

22. W dniu 3 października 2013 r. sąd rejonowy odbył posiedzenie wstępne w obecności skarżącego i postanowił połączyć wnioski złożone przez żonę i syna skarżącego oraz rozpatrzyć je wspólnie.

23. W dniu 31 października 2013 r. sąd rejonowy odbył kolejne posiedzenie wstępne. Zgodnie z protokołem posiedzenia, przedstawiciel miejscowego organu ds. opieki i kurateli R.S. reprezentował skarżącego, który był nieobecny podczas posiedzenia. Protokół nie zawiera jednoznacznych informacji o tym, czy podczas tej rozprawy omawiano jakiegokolwiek kwestie.

24. W dniu 18 listopada 2013 r. sąd rejonowy przeprowadził rozprawę z udziałem skarżącego, jego żony oraz R.S. Po zapoznaniu się przez R.S. z wnioskami złożonymi przez żonę i syna skarżącego, opartymi na opinii biegłych psychiatrów z dnia 25 września 2012 r., przewodniczący składu orzekającego zwrócił się do skarżącego o przedstawienie stanowiska. Skarżący zaprzeczył, jakoby cierpiał na poważne zaburzenia psychiczne i zarzucił, że w związku z jego badaniem psychiatrycznym doszło do przekupstwa. Ponadto stwierdził, że jego związek z żoną stał się nie do zniesienia, ponieważ oszukiwała go i często wyśmiewała w obecności innych; chciał się zatem z nią rozwieść. Skarżący wezwał również sędziego do odczytania „art. 48 prawa europejskiego” i „art. 32 prawa armeńskiego”. Przewodniczący składu orzekającego zwrócił się do żony skarżącego o wyjaśnienie powodów, dla których dążyła do pozbawienia skarżącego

zdolności do czynności prawnych. Żona skarżącego po pierwsze potwierdziła, że przez ostatnie 12 lat ich związek był pełen konfliktów, a jako jeden z powodów takiego stanu rzeczy wskazała nadmierną zazdrość i podejrzliwość skarżącego. Ponadto oznajmiła, że skarżący groził, iż ugodzi się nożem. Wyjaśniła, że kiedy skarżący wniósł pozew o rozwód i eksmisję, poczuła się zmuszona do złożenia wniosku o jego ubezwłasnowolnienie całkowite.

25. W dniu 29 listopada 2013 r. w obecności skarżącego sąd rejonowy uwzględnił wspólny wniosek jego żony i syna oraz orzekł o pozbawieniu skarżącego zdolności do czynności prawnych na podstawie art. 31 Kodeksu cywilnego (kc). Powołując się na opinię biegłego psychiatry z dnia 25 września 2012 r., sąd rejonowy uznał, że wskutek zaburzeń psychicznych skarżący nie był zdolny rozpoznać znaczenia swoich czynów ani pokierować swoim postępowaniem.

26. Skarżący wniósł apelację, w której zarzucił, że nie zostało udowodnione, jakoby nie był w stanie zrozumieć znaczenia swoich czynów. Sąd rejonowy przez wykładnię i zastosowanie art. 31 kodeksu cywilnego niesłusznie ograniczyły zakres jego praw obywatelskich. Wątpliwości budziło, czy stwierdzona choroba, tj. „zaburzenia urojeniowe”, istotnie pozbawiła go zdolności rozumienia znaczenia swoich czynów, gdyż zaskarżony wyrok nie wskazywał żadnego przykładu ani sytuacji, w której ujawniła się jego rzekoma niezdolność. Ponadto sąd rejonowy nie zarządził nowej oceny stanu zdrowia psychicznego skarżącego i oparł swój osąd na nieaktualnej opinii z 25 września 2012 r. Powołując się na art. 8 Konwencji i wyrok Trybunału w sprawie *Shtukaturov przeciwko Rosji* (nr 4409/05, ETPC 2008), skarżący argumentował, że zaniechanie dokładnego zbadania przez sądy krajowe stopnia jego choroby stanowiło naruszenie jego prawa do życia prywatnego. Skarżący stwierdził również, że motywacją żony, która chciała jego ubezwłasnowolnienia, była chęć pozbawienia go mieszkania. Wreszcie skarżący wyraził również niezadowolenie ze swojego statusu „interwenienta” w postępowaniu, ponieważ w sprawie o pozbawienie go zdolności do czynności prawnych nie mógł pozostawać jedynie „interwenientem”.

27. W dniu 7 marca 2014 r. cywilny sąd apelacyjny oddalił apelację skarżącego. Stwierdził, że opinia biegłych psychiatrów z dnia 25 września 2012 r. była wystarczającym dowodem do pozbawienia skarżącego zdolności do czynności prawnych. Sąd apelacyjny stwierdził, że nie przytoczono dowodów obalających ustalenia poczynione w opinii biegłych, ani sugerujących, jakoby skarżący wyzdrowiał.

28. Skarżący wniósł skargę kasacyjną.

29. W dniu 10 kwietnia 2014 r. skarżący skierował pismo do miejscowego organu ds. opieki i kurateli, z prośbą o uwzględnienie jego opinii przy wyznaczaniu mu opiekuna.

30. W dniu 30 kwietnia 2014 r. Trybunał Kasacyjny uznał skargę kasacyjną skarżącego za niedopuszczalną ze względu na jej bezprzedmiotowość.

31. W dniu 19 czerwca 2014 r. syn skarżącego złożył do sądu rejonowego wniosek o wycofanie powództwa skarżącego o rozwód i eksmisję, powołując się na ubezwłasnowolnienie całkowite skarżącego. Syn skarżącego powiadomił również sąd rejonowy, że został wyznaczony na opiekuna skarżącego decyzją miejscowego organu ds. opieki i kurateli z dnia 20 marca 2013 r.

32. W dniu 14 sierpnia 2014 r. sąd rejonowy postanowił wznowić postępowanie w sprawie o rozwód i eksmisję.

33. W dniu 16 września 2014 r. miejscowy organ ds. opieki i kurateli, podtrzymał swoją decyzję z dnia 20 marca 2013 r. w sprawie wyznaczenia syna skarżącego na jego opiekuna. Powołał się przy tym na wyrok z dnia 29 listopada 2013 r.

34. W dniu 1 października 2014 r. sąd rejonowy uwzględnił wniosek syna skarżącej i umorzył postępowanie w sprawie o rozwód i eksmisję na tej podstawie, że prawo krajowe upoważnia opiekuna do wycofania roszczenia osoby ubezwłasnowolnionej w jej imieniu. Stwierdził również, że syn skarżącego został wyznaczony na opiekuna za zgodą skarżącego i na jego życzenie.

B. Sprzeciw wobec opieki

35. W dniu 19 lutego 2015 r. skarżący złożył wniosek do sądu administracyjnego o uchylenie decyzji organu ds. opieki i kurateli z dnia 20 marca 2013 r. oraz o wyznaczenie nowego opiekuna.

36. W dniu 25 lutego 2015 r. sąd administracyjny uznał skargę skarżącego za niedopuszczalną, jako że skarżący został pozbawiony zdolności do czynności prawnych, wskutek czego nie miał legitymacji do wniesienia takiego roszczenia.

37. Skarżący wniósł zażalenie na to postanowienie.

38. W dniu 16 kwietnia 2015 r. administracyjny sąd apelacyjny odrzucił zażalenie skarżącego.

39. Skarżący wniósł skargę kasacyjną.

40. W dniu środa, 28 września 2016 r. Trybunał Kasacyjny uznał skargę kasacyjną skarżącego i uchylił orzeczenie administracyjnego sądu apelacyjnego. Trybunał Kasacyjny uzasadnił swoją decyzję o dopuszczeniu zażalenia skarżącego do rozpoznania, gdyż konieczne było wyjaśnienie, czy osoba ubezwłasnowolniona całkowicie miała prawo zakwestionować decyzję o wyznaczeniu jej opiekuna. Co się zaś tyczy przedmiotu zażalenia, Trybunał Kasacyjny wziął pod uwagę argumenty skarżącego dotyczące konfliktu interesów oraz regularnych sporów między nim a jego synem. Stwierdził, że niezależnie od ciążącego na organie ds. opieki i kurateli na podstawie art. 37

§ 3 k.c. obowiązku wysłuchania opinii skarżącego i uwzględnienia jego woli przy wyznaczaniu opiekuna, organ ów najwyraźniej tego nie uczynił, mimo że skarżący zwrócił się o wysłuchanie. Trybunał Kasacyjny uznał, że w takich okolicznościach oczekiwanie, że skarżący zwróci się o ochronę sądową w przedmiocie wyznaczenia opiekuna wyłącznie za pośrednictwem owego opiekuna było co najmniej nieskuteczne w praktyce. Jako osoba, której dotyczy decyzja o ustanowieniu opiekuna, skarżący powinien mieć prawo do zakwestionowania takiej decyzji przed sądem, ponieważ niemożność uczynienia tego naruszyłaby prawo dostępu skarżącego do sądu

41. W dniu 14 listopada 2016 r. administracyjny sąd apelacyjny uchylił wyrok sądu administracyjnego z dnia 25 lutego 2015 r. i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania.

42. Podczas ostatniej wymiany uwag pomiędzy stronami przedmiotowe postępowanie toczyło się jeszcze przed sądem administracyjnym, a jego wynik nie jest znany.

C. Starania skarżącego o odzyskanie zdolności prawnej

43. W dniu 23 maja 2014 r. skarżący złożył pismo do Ministra Zdrowia, prosząc o przeprowadzenie nowego badania psychiatrycznego w celu ustalenia, czy był zdolny rozpoznać znaczenie swoich czynów i kierować swoim postępowaniem, ponieważ od wydania jedynej opinii biegłych psychiatrów (z dnia 25 września 2012 r.) minęły prawie dwa lata.

44. W dniu 2 czerwca 2014 r. Ministerstwo Zdrowia odpowiedziało, że nie ma uprawnień, by zlecić przeprowadzenie takiego badania.

45. W dniu 22 sierpnia 2014 r. skarżący złożył wniosek do szpitala psychiatrycznego o przeprowadzenie ekspertyzy psychiatrycznej. Szpital najwyraźniej nigdy nie udzielił odpowiedzi na ten wniosek.

46. W tym samym dniu skarżący zwrócił się do sądu rejonowego, stwierdzając, że jego stan zdrowia wymaga ponownego zbadania, ponieważ minęły prawie dwa lata od wydania opinii biegłych psychiatrów z dnia 25 września 2012 r., która była jedyną podstawą orzeczenia o jego ubezwłasnowolnieniu całkowitym oraz zażądał zarządzenia nowej ekspertyzy psychiatrycznej w celu ustalenia, czy zdrowie psychiczne pozwala mu rozpoznać znaczenie swoich czynów i kierować swoim postępowaniem.

47. W dniu 28 sierpnia 2014 r. sąd rejonowy odpowiedział skarżącemu, że na podstawie art. 173 § 1 k.p.c. jest właściwy do stwierdzenia, że dana osoba odzyskała zdolność do czynności prawnych wyłącznie na podstawie stosownej opinii biegłego psychiatry, na wniosek złożony przez opiekuna, członka rodziny lub administracji zakładu psychiatrycznego. Sąd nie jest zaś uprawniony do zarządzenia nowego badania psychiatrycznego w świetle prawomocnego wyroku z dnia 29 listopada 2013 r.

48. W dniu 7 kwietnia 2015 r. Trybunał Konstytucyjny na wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich uznał art. 173 § 1 k.p.c. za niekonstytucyjny w zakresie, w jakim pozbawiał on osoby ubiegające się o przywrócenie zdolności do czynności prawnych możliwości osobistego korzystania z prawa do wysłuchania przez sąd i uczestnictwa w postępowaniu.

49. W dniu 11 maja 2015 r. skarżący, reprezentowany przez prawników, wszczął postępowanie przed sądem rejonowym o przywrócenie jego zdolności do czynności prawnych. Sąd rejonowy uwzględnił wniosek skarżącego i przyznał mu status interwenienta w postępowaniu.

50. W dniu 29 czerwca 2015 r. sąd rejonowy zarządził badanie skarżącego przez zespół biegłych psychiatrów – zlecił im ustalenie, czy skarżący był zdolny rozpoznać znaczenie swoich czynów lub kierować swoim postępowaniem.

51. W dniu 29 października 2015 r. zespół biegłych uznał, że skarżący może cierpieć na „zaburzenia urojeniowe”, „majaczenie z zazdrości” i „nieznaczłą zmianę osobowości związaną z wiekiem”. Ponadto stwierdził, że konieczne jest badanie w warunkach hospitalizacji, ponieważ zespół biegłych nie był w stanie postawić precyzyjnej diagnozy stanu skarżącego i odpowiedzieć na pytania sądu rejonowego.

52. Prawnik skarżącego złożył wniosek do sądu rejonowego o przeprowadzenie ambulatoryjnego badania psychiatrycznego, argumentując, że badanie w warunkach hospitalizacji miałoby niekorzystny wpływ na zdrowie psychiczne i fizyczne skarżącego.

53. W dniu 1 sierpnia 2016 r. sąd rejonowy zarządził ambulatoryjne badanie psychiatryczne skarżącego i poprosił zespół biegłych o udzielenie odpowiedzi na następujące pytania:

„Czy [skarżący] cierpi na jakiegokolwiek zaburzenia psychiczne i czy jest zdolny rozpoznać znaczenie swoich czynów oraz kierować swoim postępowaniem”.

54. W dniu 6 grudnia 2016 r. zespół biegłych psychiatrów, po zbadaniu skarżącego, przedstawił opinię o następującej treści:

„[skarżący] cierpi na zaburzenia psychiczne, tj. „upośledzenie umysłowe o mieszanym pochodzeniu”, które wyraża się poważnymi zaburzeniami pamięci i intelektu, zaburzeniami funkcji myślenia, analizy, poznania, mowy, postrzegania i okazywania. Wspomniany [stan] osiągnął stopień pozbawiający [skarżącego] zdolności rozpoznania znaczenia swoich czynów lub pokierowania swoim postępowaniem. Zatem w obecnym stanie wskazane jest pozbawienie [skarżącego] zdolności do czynności prawnych.”

55. Podczas wymiany uwag pomiędzy stronami przedmiotowe postępowanie toczyło się jeszcze przed sądami krajowymi. Jego wynik jest nieznan.

II. ISTOTNE PRZEPISY PRAWA KRAJOWEGO

A. Kodeks cywilny (1999 r.)

56. Art. 31 stanowi, że osoba, która w wyniku zaburzenia psychicznego nie jest zdolna rozpoznać znaczenia swoich czynów lub pokierować swoim postępowaniem, może zostać ubezwłasnowolniona całkowicie przez sąd w trybie określonym przez k.p.c. Czynności prawnych w imieniu osoby ubezwłasnowolnionej dokonuje jej opiekun. Sąd przywraca osobie zdolność do czynności prawnych, jeżeli ustaną przesłanki, na podstawie których nastąpiło jej ubezwłasnowolnienie całkowite. Na podstawie takiego orzeczenia ustaje opieka.

57. Art. 32 stanowi, że dana osoba może zostać ubezwłasnowolniona częściowo przez sąd w trybie przewidzianym przez k.p.c., jeżeli w wyniku nadużywania alkoholu, narkotyków lub hazardu postawi rodzinę w trudnej sytuacji materialnej. Wobec takiej osoby ustanawia się kuratelę.

58. Art. 33 §§ 1 i 2 stanowią, że opiekę i kuratelę ustanawia się w celu ochrony praw i interesów osób ubezwłasnowolnionych całkowicie lub częściowo. Opiekunowie i kuratorzy chronią prawa i interesy podopiecznych w stosunkach z osobami trzecimi, w tym przed sądami bez szczególnego umocowania.

59. Art. 37 §§ 1 i 3 stanowią, że opiekuna wyznacza miejscowy organ ds. opieki i kurateli. Decyzję o wyznaczeniu opiekuna może zaskarżyć przed sądem osoba, której decyzja dotyczy. Przy wyznaczaniu opiekuna uwzględnia się m.in. charakter stosunków między potencjalnym opiekunem a podopiecznym oraz, w miarę możliwości, zdanie podopiecznego.

B. Kodeks postępowania cywilnego (1999-2018)

1. Procedura ubezwłasnowolnienia całkowitego

60. Część 3 tytuł 3 kodeksu, pod nazwą „postępowania szczególne” zawiera rozdział 29 (art. 168-173) regulujący procedurę ubezwłasnowolnienia całkowitego.

61. Art. 168 § 1 stanowi, że wniosek o ubezwłasnowolnienie całkowite danej osoby mogą złożyć członkowie jej rodziny, organ ds. opieki i kurateli lub administracja zakładu psychiatrycznego.

62. Art. 169 § 1 stanowi, że wniosek o ubezwłasnowolnienie całkowite musi wskazywać okoliczności świadczące o zaburzeniach psychicznych danej osoby, wskutek których osoba ta nie jest zdolna rozpoznać znaczenia swoich czynów lub pokierować swoim postępowaniem.

63. Artykuł 170 stanowi, że jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie, że dana osoba cierpi na zaburzenia psychiczne, sędzia zleca ekspertyzę psychiatryczną w celu ustalenia stanu zdrowia psychicznego takiej osoby.

64. Art. 171 § 1 stanowi, że wniosek o ubezwłasnowolnienie całkowite rozpoznaje się w obecności przedstawiciela organu ds. opieki i kurateli. Osoba, której wniosek dotyczy może zostać zaproszona na rozprawę, jeżeli pozwala na to jej stan zdrowia.

65. Art. 172 § 1 stanowi, że organ ds. opieki i kurateli wyznacza opiekuna na podstawie orzeczenia o ubezwłasnowolnieniu danej osoby.

66. Art. 173 § 1 stanowi, że w przypadkach określonych w k.c. sąd stwierdza odzyskanie zdolności do czynności prawnych przez daną osobę na podstawie stosownej opinii biegłego psychiatry, na wniosek złożony przez opiekuna, członka rodziny lub administracji zakładu psychiatrycznego.

2. Inne właściwe przepisy

67. Art. 27 stanowi, że do osób biorących udział w postępowaniu należą: (1) strony; (2) interwenienci; oraz (3) wnioskodawcy w przypadkach przewidzianych w części 3 kodeksu.

68. Art. 35 § 2 stanowi, że interwenienci, którzy nie dochodzą własnych roszczeń w sporze, korzystają z tych samych praw co strony, z wyjątkiem prawa do zmiany podstawy lub przedmiotu roszczenia, podwyższenia lub obniżenia kwoty roszczenia, wycofania powództwa, uznania powództwa lub zawarcia ugody, a także do żądania przymusowego wykonania orzeczenia sądowego.

69. Art. 43 § 1 stanowi, że praw oraz uzasadnionych interesów osób ubezwłasnowolnionych całkowicie bronią przed sądem ich rodzice (lub przybrani rodzice), opiekunowie lub kuratorzy.

70. Art. 105 stanowi, że sąd obligatoryjnie zawiesza postępowanie m.in. w przypadku niemożności rozpoznania sprawy do czasu prawomocnego rozstrzygnięcia innej sprawy konstytucyjnej, cywilnej, karnej lub administracyjnej, bądź gdy osoba uczestnicząca w postępowaniu w sprawie została ubezwłasnowolniona.

III. ISTOTNE DOKUMENTY MIĘDZYNARODOWE

A. Rada Europy

71. 23 lutego 1999 r. Komitet Ministrów Rady Europy przyjął Rekomendację Nr R (99) 4 w sprawie „zasad dotyczących ochrony prawnej niepełnosprawnych osób dorosłych”. Odpowiednie fragmenty rekomendacji zawarte są w wyroku w sprawie *Stanev przeciwko Bułgarii* ([WI], nr 36760/06, § 73, ETPC 2012). Inne fragmenty nieprzytoczone w tamtym wyroku brzmią:

Zasada 8 – Nadrzędność interesów i dobra osoby, której dotyczy postępowanie

„1. Przy ustanawianiu lub stosowaniu środka ochrony niepełnosprawnej osoby dorosłej należy w miarę możliwości ustalić przeszłe i obecne życzenia oraz uczucia osoby dorosłej, uwzględnić je i uszanować.

2. Zasada ta oznacza w szczególności, że życzenia osoby dorosłej co do wyboru osoby, która ma ją reprezentować lub jej pomagać, należy uwzględnić oraz w miarę możliwości uszanować je.

Zasada 12 – Badanie i ocena

„1. Powinny istnieć odpowiednie procedury badania i oceny osobistych zdolności osoby dorosłej.

2. Nie należy podejmować żadnych środków ochronnych, które ograniczają zdolność do czynności prawnych niepełnosprawnej osoby dorosłej, chyba że [...] zostanie przedłożona aktualna opinia przynajmniej jednego odpowiednio wykwalifikowanego biegłego.”

Zasada 16 – Odpowiednia kontrola

„Powinna istnieć odpowiednia kontrola funkcjonowania środków ochrony oraz aktów i decyzji przedstawicieli”.

72. W tym samym dniu Komitet Ministrów Rady Europy przyjął memorandum wyjaśniające do rekomendacji nr R (99) 4. W pkt 47 znajduje się następujące objaśnienie Zasady 8:

„Zasada ta oznacza między innymi, że wybór osoby do reprezentowania niepełnosprawnego dorosłego lub udzielania mu pomocy powinien być uwarunkowany zdolnością takiej osoby do ochrony i wspierania interesów oraz dobra dorosłego podopiecznego. W niektórych sytuacjach rodzinnych dochodzi do dość ostrych konfliktów interesów, i choć nieoceniona i niezastąpiona rola członków rodziny winna zostać w pełni uznana i doceniona, to prawodawca musi być także świadomy niebezpieczeństw, jakie istnieją w pewnych okolicznościach konfliktu rodzinnego”.

B. Organizacja Narodów Zjednoczonych

73. W grudniu 2006 roku została przyjęta Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych (zwana dalej „KPN”). Weszła w życie w maju 2008 r. Do końca września 2016 r. 44 z 47 państw członkowskich Rady Europy ratyfikowało Konwencję. Armenia ratyfikowała tę konwencję w dniu 22 września 2010 r. Artykuł 12 KPN, zatytułowany „Równość wobec prawa”, stanowi, co następuje:

„1. Państwa Strony potwierdzają, że osoby niepełnosprawne mają prawo do uznania ich za podmioty prawa.

2. Państwa Strony uznają, że osoby niepełnosprawne mają zdolność prawną, na zasadzie równości z innymi osobami, we wszystkich aspektach życia.

3. Państwa Strony podejmą odpowiednie środki w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym dostępu do wsparcia, którego mogą potrzebować przy korzystaniu ze zdolności prawnej.

4. Państwa Strony zagwarantują, że wszelkie środki związane z korzystaniem ze zdolności prawnej obejmować będą odpowiednie i skuteczne zabezpieczenia w celu zapobiegania nadużyciom, zgodnie z międzynarodowym prawem praw człowieka. Zabezpieczenia zapewnią, że środki związane z korzystaniem ze zdolności prawnej będą respektowały prawa, wolę i preferencje osoby, będą wolne od konfliktu interesów i bezprawnych nacisków, będą proporcjonalne i dostosowane do sytuacji danej osoby, będą stosowane przez możliwie najkrótszy czas i będą podlegały stałemu przeglądowi przez właściwe, niezależne i bezstronne władze lub organ sądowy. Zabezpieczenia powinny być proporcjonalne do stopnia, w jakim takie środki wpływają na prawa i interesy danej osoby.

5. Państwa Strony podejmą wszelkie odpowiednie i efektywne środki, z uwzględnieniem postanowień niniejszego artykułu, celem zagwarantowania równego prawa osób niepełnosprawnych do posiadania i dziedziczenia własności, kontroli własnych spraw finansowych oraz do jednakowego dostępu do pożyczek bankowych, hipotecznych i innych form kredytów oraz zapewnią, że osoby niepełnosprawne nie będą samowolnie pozbawiane własności.”

PRAWO

I. ZARZUCANE NARUSZENIE ART. 6 § 1 KONWENCJI

74. Skarżący zarzucił, że: a) po pozbawieniu go zdolności do czynności prawnych nie miał legitymacji do wystąpienia przed sądami krajowymi w celu dochodzenia swoich żądań rozwodu i eksmisji, ani o przywrócenie zdolności do czynności prawnych; oraz b) nie było rzetelnego procesu w ramach postępowania w przedmiocie pozbawienia zdolności do czynności prawnych: naruszono jego prawa gwarantowane przez art. 6 ust. 1 Konwencji, który, w odpowiednim zakresie, stanowi:

„1. „Każdy ma prawo do sprawiedliwego [...] rozpatrzenia jego sprawy [...] przez [...] sąd [...] przy rozstrzygnięciu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym [...]”

B. Dostęp do sądu

1. Dopuszczalność

75. Trybunał zauważył, że skarżący powoływał się konkretnie na dwa ograniczenia jego dostępu do sądu po tym, jak został ubezwłasnowolniony: po pierwsze, na niemożność dochodzenia żądań rozwodu i eksmisji, a po drugie, brak możliwości zwrócenia się do sądu o przywrócenie mu zdolności do czynności prawnych.

76. Rząd podniósł zarzut niewyczerpania środków odwoławczych w odniesieniu do drugiego zarzutu skargi, argumentując, że skarga ta jest przedwczesna, ponieważ w następstwie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 kwietnia 2015 r. skarżący uzyskał dostęp do sądu

w celu dochodzenia przywrócenia mu zdolności do czynności prawnych, a postępowanie to nadal jest w toku.

77. Skarżący podniósł, że jego skarga na brak dostępu do sądu w celu dochodzenia przywrócenia mu zdolności do czynności prawnych ograniczała się do sytuacji sprzed orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 kwietnia 2015 r., w szczególności gdy w sierpniu 2014 r. zabiegał o przeprowadzenie nowego badania lekarskiego i przegląd jego sytuacji przez sąd krajowy, ale nie był w stanie do tego doprowadzić z powodu ograniczenia dostępu do sądu przewidzianego art. 173 k.p.c. Postępowanie, wszczęte na jego wniosek po wydaniu orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego istotnie było w toku, ale nie wchodziło w zakres jego skargi wniesionej do Trybunału. W związku z tym utrzymuje, że padł ofiarą odmowy dostępu do sądu w sierpniu 2014 r.

78. Trybunał zauważa, że skarga skarżącego dotyczy braku możliwości dostępu do sądu w celu złożenia wniosku o przywrócenie mu zdolności do czynności prawnych w czasie przed wydaniem orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 kwietnia 2015 r. Istotnie w następstwie tego orzeczenia skarżącemu przyznano dostęp do sądu, ale nie kwestionuje on ani rzetelności tego postępowania ani przedmiotu sporu nim objętego. Okoliczność, że postępowanie to nadal jest w toku jest zatem bez znaczenia dla skargi skarżącego na dostęp do sądu i nie występuje tu problem niewyczerpania środków odwoławczych ani przedwczesnego wniesienia skargi. Trybunał oddala zatem zarzut Rządu w tym zakresie.

79. Z drugiej strony Trybunał zwraca uwagę, że skoro skarżący ostatecznie uzyskał dostęp do sądu w celu dochodzenia przywrócenia mu zdolności do czynności prawnych, to powstaje pytanie, czy skarżący może nadal utrzymywać, że jest ofiarą zarzucanego naruszenia art. 6 ust. 1 Konwencji. W związku z tym Trybunał przypomina, że decyzja lub środek korzystny dla skarżącego nie są, co do zasady, wystarczające do pozbawienia go statusu „ofiary”, chyba że władze krajowe uznały, w sposób wyraźny lub co do istoty, naruszenie Konwencji, a następnie dokonały naprawienia naruszenia Konwencji (zob. między innymi sprawa: *Nada przeciwko Szwajcarii* [WI], skarga nr 36813/97, § 180, ETPC 2006-V).

80. W przedmiotowej sprawie Trybunał zauważa, że na mocy ograniczenia przewidzianego w art. 173 § 1 k.p.c. skarżący nie miał legitymacji do wszczęcia postępowania sądowego w celu zbadania i przywrócenia mu zdolności do czynności prawnych. Sytuacja uległa zmianie, gdy w dniu 7 kwietnia 2015 r. Trybunał Konstytucyjny uznał art. 173 § 1 za niekonstytucyjny i nieważny w zakresie, w jakim nie zapewniał osobom ubezwłasnowolnionym prawa do osobistego wszczęcia postępowania sądowego, kładąc kres sytuacji, na którą uskarżał się skarżący w treści swojej skargi, oraz umożliwiając skarżącemu wszczęcie postępowania sądowego, co nastąpiło w maju 2015 r. Jednakże w ocenie Trybunału orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego, wydane na wniosek

Rzecznika Praw Obywatelskich, bez żadnego związku z konkretną sprawą skarżącego, nie stanowiło również dorozumianego uznania naruszenia przysługującego skarżącemu prawa dostępu do sądu, ani nie przewidywało zadośćuczynienia za okres, w którym skarżący był pozbawiony tego prawa (zob., *mutatis mutandis*, *Centro Europa 7 S.r.l. i Di Stefano przeciwko Włochom* [WI], nr 38433/09, § 83, ETPC 2012) .

81. Trybunał uznaje zatem, że skarżący nadal może utrzymywać, iż jest ofiarą zarzucanego naruszenia prawa dostępu do sądu, gwarantowanego przez art. 6 ust. 1 Konwencji.

82. Trybunał wskazuje, że zarzuty skargi nie są w sposób oczywisty nieuzasadnione w rozumieniu art. 35 ust. 3 lit. a) Konwencji. Ponadto stwierdza, że nie są one też niedopuszczalne z żadnych innych powodów. Należy je zatem uznać za dopuszczalne.

2. Przedmiot skargi

a) Stanowiska stron

i) Skarżący

83. Skarżący twierdził, że po tym, jak orzeczono o jego ubezwłasnowolnieniu, nie miał legitymacji do tego, aby dochodzić żądań rozwodu i eksmisji przed sądami krajowymi, ani wystąpić do sądu z wnioskiem o przegląd swojej sytuacji niezdolności do czynności prawnych, co stanowiło naruszenie prawa dostępu do sądu gwarantowanego przez art. 6 Konwencji.

84. W odniesieniu do postępowania w przedmiocie rozwodu i eksmisji skarżący stwierdził, że wniósł powództwo jeszcze zanim jego żona i syn zwrócili się do sądu o jego ubezwłasnowolnienie. Twierdził, że jedynym celem ich działania było uniknięcie rozwodu i eksmisji, zaś kiedy został ubezwłasnowolniony, nie miał już możliwości osobistego przedstawienia argumentów jako strona w sprawie o rozwód i eksmisję w sądzie, a po zawieszeniu postępowania nie mógł złożyć wniosku o podjęcie rozpoznania powództwa, ponieważ zgodnie z art. 31 i 33 k.c. mógł występować przed sądami wyłącznie za pośrednictwem swojego opiekuna. Powództwo zostało ostatecznie wycofane, ale nie przez skarżącego, tylko przez jego syna, z którym miał konfliktowe relacje oraz regularne spory, a zatem syn uczyniwszy to, zadziałał wbrew woli i interesom skarżącego. Wycofanie powództwa nie leżało zatem w najlepszym interesie skarżącego i miało na celu wyłącznie uniknięcie rozwodu oraz eksmisji. Tym samym skarżący został pozbawiony możliwości ubiegania się o rozwód i ochronę swojego prawa do życia prywatnego.

85. Co się tyczy przywrócenia zdolności do czynności prawnych, skarżący podniósł, że w sierpniu 2014 r. wystąpił do sądu z wnioskiem o zarządzenie nowego badania lekarskiego w celu zrewidowania decyzji

o ubezwłasnowolnieniu. Sąd jednak odmówił rozpatrzenia tego wniosku powołując się na art. 173 k.p.k., który pozbawiał skarżącego dostępu do sądu w celu dochodzenia przywrócenia mu zdolności do czynności prawnych. Ponadto armeński system prawny nie przewidywał żadnej możliwości przeglądu sytuacji osób pozbawionych zdolności do czynności prawnych w rozsądnych odstępach czasu. Powołując się na wyroki w sprawach *Stanev* (op.cit.) oraz *Nataliya Mikhaylenko przeciwko Ukrainie* (nr 49069/11, 30 maja 2013 r.), skarżący argumentował, że przysługiwało mu prawo dostępu do sądu w celu dochodzenia przywrócenia zdolności do czynności prawnych, i prawo to zostało naruszone przez odmowę rozpatrzenia jego wniosku w 2014 roku. Taki brak kontroli sądowej poważnie wpłynął na wiele aspektów jego życia i nie służył żadnemu uprawnionemu celowi.

(ii) Rząd

86. Rząd zaprzeczył, jakoby prawo dostępu do sądu zostało naruszone.

87. W odniesieniu do postępowania w sprawie o rozwód i eksmisję Rząd stwierdził, że w czasie, gdy sąd podjął decyzję o zawieszeniu tego postępowania, w stosunku do skarżącego została już wydana opinia biegłego psychiatry, a sąd krajowy był obligowany prawem do zawieszenia tego postępowania, ponieważ rozstrzygnięcie kwestii zdolności prawnej skarżącego miało decydujące znaczenie dla rozpoznania powództwa o rozwód i eksmisję pod kątem oceny zdolności skarżącego do rozpoznania znaczenia swoich czynów i kierowania swoim postępowaniem. Po pozbawieniu skarżącego zdolności do czynności prawnych jego powództwo o rozwód i eksmisję zostało wycofane przez jego syna, który został wyznaczony na jego opiekuna prawnego, zgodnie z wymogami prawa krajowego oraz na życzenie skarżącego. Wycofanie pozwu służyło uprawnionemu celowi, ponieważ syn skarżącego, jako jego opiekun był zobowiązany uniemożliwiać skarżącemu podejmowanie działań, które miałyby poważne konsekwencje dla innych. Co więcej, postanowienie o umorzeniu postępowania w sprawie o rozwód i eksmisję nie wpłynęło na prawo skarżącego do dostępu do sądu, ponieważ skarżący miałby możliwość ponownego wniesienia pozwu, gdyby udało mu się odzyskać zdolność do czynności prawnych, gdyby został ustanowiony nowy opiekun lub gdyby jego syn tak sobie życzył.

88. W nawiązaniu do przywrócenia zdolności do czynności prawnych, w szczególności do postępowania wszczętego na wniosek skarżącego po orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 kwietnia 2015 r., Rząd stwierdził, że skarżący miał w tym postępowaniu pełny dostęp do sądu. Był w stanie w pełni skorzystać ze wszystkich praw przysługujących stronie postępowania, w tym prawa do obecności, reprezentowania przez prawnika i składania wniosków. Jeżeli chodzi o wniosek skarżącego złożony w sierpniu 2014 r., sąd rejonowy nie miał właściwości do zarządzenia nowego badania lekarskiego z uwagi na fakt, że postępowanie w sprawie

dotyczącej zdolności do czynności prawnych skarżącego zostało zakończone prawomocnym wyrokiem. W każdym razie wniosek ten nie był prawidłowym wnioskiem złożonym do sądu i aby móc uskarżać się na brak dostępu do sądu, skarżący powinien był przynajmniej spróbować wpierw złożyć taki prawidłowy wniosek.

b) Ocena Trybunału

(i) Ogólne zasady

89. Trybunał przypomina, że art. 6 ust. 1 zapewnia każdej jednostce prawo do dochodzenia przed sądem lub trybunałem wszelkich roszczeń dotyczących jej praw i obowiązków o charakterze cywilnym. Na takie „prawo do sądu”, którego jednym z aspektów jest prawo dostępu, może powołać się każdy, kto z uzasadnionych powodów uważa, że ingerencja w wykonywanie jego praw cywilnych jest bezprawna i uskarża się, że nie zapewniono mu żadnej możliwości dochodzenia roszczenia przed sądem w sposób zgodny z wymogami art. 6 ust. 1 (zob. *Stanev*, op.cit., § 229, oraz *Nataliya Mikhaylenko*, op.cit., § 30).

90. Prawo dostępu do sądu nie ma charakteru bezwzględnego, lecz może podlegać ograniczeniom; są one dopuszczone w sposób dorozumiany, ponieważ prawo dostępu „z natury rzeczy wymaga uregulowania przez państwo, a proces ten może różnić się pod względem czasu i miejsca, w zależności od potrzeb i zasobów społeczności i jednostek”. Przewidując takie uregulowania, Układające się Państwa dysponują pewnym marginesem oceny. O ile ostateczna decyzja co do przestrzegania wymogów Konwencji pozostaje w gestii Trybunału, o tyle jego rolą nie jest zastępowanie oceny władz krajowych jakąkolwiek inną oceną tego, co może być najlepszą polityką w tej dziedzinie. Tym niemniej ograniczenia nie mogą ograniczać dostępu danej jednostki w sposób powodujący lub w zakresie powodującym naruszenie samej istoty owego prawa. Co więcej, ograniczenia nie będą zgodne z art. 6 ust. 1, jeżeli nie służą realizacji uprawnionego celu i jeżeli nie ma zasadnego stosunku proporcjonalności między zastosowanymi środkami a celem, który ma zostać osiągnięty (zob. *Stanev* [WI], op.cit., § 230, oraz *Nataliya Mikhaylenko*, op.cit., § 31).

91. Trybunał uznał w przeszłości, że ograniczenia praw procesowych osoby pozbawionej zdolności do czynności prawnych mogą być uzasadnione ochroną tej osoby, ochroną interesów innych osób oraz interesem prawidłowego sprawowania wymiaru sprawiedliwości (zob. *Stanev*, op.cit., § 241). To do państwa należy decyzja co do sposobu, w jaki prawa procesowe osoby pozbawionej zdolności do czynności prawnych powinny być zapewnione na poziomie krajowym. Zatem państwa powinny mieć możliwość podjęcia środków ograniczających w celu osiągnięcia wyżej wymienionych celów (zob. *Nataliya Mikhaylenko*, op.cit., § 36).

(ii) Zastosowanie powyższych zasad w przedmiotowej sprawie

92. Trybunał zauważa na wstępie, że w rozpatrywanej sprawie żadna ze stron nie kwestionowała zastosowania art. 6 do przedmiotowego postępowania i Trybunał nie ma powodu, by uważać inaczej (zob. *Stanev*, op.cit., § 233, oraz *Nataliya Mikhaylenko*, op.cit., § 33, w szczególności w kontekście postępowania o przywrócenie zdolności do czynności prawnych). Trybunał odniesie się osobno do każdego z obu przypadków ograniczenia dostępu skarżącego.

α) Dostęp do sądu w postępowaniu w sprawie o rozwód i eksmisję

93. Trybunał zauważa, że powództwo skarżącego o rozwód i eksmisję wniesione w dniu 25 kwietnia 2012 r., nigdy nie zostało rozpoznane przez sądy krajowe wskutek decyzji o ubezwłasnowolnieniu skarżącego, oraz ostatecznego wycofania tego powództwa przez syna skarżącego, który działał w charakterze jego opiekuna. Trybunał przypomina w związku z tym, że prawo dostępu do sądu obejmuje nie tylko prawo do wszczęcia postępowania, ale także prawo do uzyskania rozstrzygnięcia sporu przez sąd (zob. m.in. *Parafia greckokatolicka Lupeni i iL. przeciwko Rumunii* [WI], nr 76943/11, § 86, 29 listopada 2016 r.).

94. Trybunał zauważa, że po orzeczeniu o ubezwłasnowolnieniu skarżący utracił zdolność do występowania przed sądami w celu dochodzenia swoich żądań rozwodu i eksmisji, a zgodnie z art. 43 § 1 k.p.c. oraz art. 33 § 2 k.c., mógł to uczynić wyłącznie przez swojego opiekuna. Tak więc zgodnie z literą prawa krajowego skarżący został całkowicie pozbawiony dostępu do sądu we wszystkich sferach życia. Ponadto, jak zostanie to omówione poniżej w kontekście zarzutu z art. 8 Konwencji, krajowy system prawny nie rozróżniał stopni niepełnosprawności osób cierpiących na zaburzenia psychiczne i nie przewidywał środków ochrony dostosowanych do indywidualnych potrzeb danej osoby. Zatem pytania, czy skarżący był w stanie rozpoznać znaczenie rozwodu lub eksmisji i czy mógł podejmować samodzielne działania w tej sferze życia, w tym bronić swoich praw przed sądami, bez powodowania zakłóceń w prawidłowym sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości lub bez krzywdzenia siebie bądź lub innych, nie doczekały się odpowiedzi, bo nigdy nawet nie zostały postawione. W związku z tym wątpliwe jest, czy takie całkowite uniemożliwienie skarżącemu dostępu do sądu, które skutkowało niemożnością dochodzenia żądania rozwodu i eksmisji, służyło jakimkolwiek uprawnionym celom. Trybunał nie uważa jednak za konieczne udzielania rozstrzygającej odpowiedzi na to pytanie, ponieważ nawet zakładając, że służyło uprawnionym celom, to ograniczenie dostępu skarżącego do sądu w każdym razie pozostawało nieuzasadnione w konkretnych okolicznościach sprawy z następujących względów.

95. Trybunał zauważa, że art. 37 § 3 k.c. wymagał, by organ ds. opieki i kurateli, który był odpowiedzialny za wyznaczenie opiekuna skarżącego, wziął pod uwagę charakter stosunków między skarżącym a jego

potencjalnym opiekunem oraz, jeśli to możliwe, życzenie wnioskodawcy. Ponadto skarżący sam zwrócił się do tego organu z żądaniem, by jego opinia została wzięta pod uwagę przy wyznaczaniu mu opiekuna (zob. par. 29 powyżej). Jak jednak wynika z treści orzeczenia Trybunału Kasacyjnego z dnia 28 września 2016 r., organ ds. opieki i kurateli nie wysłuchał skarżącego i wyznaczył jego syna na opiekuna, mimo że skarżący najwyraźniej pozostawał w konflikcie ze swoim synem i sprzeciwiał się wyznaczeniu właśnie jego. W związku z tym Trybunał podkreśla istotność przestrzegania Zasady 8 zawartej w Rekomendacji Nr R (99) 4 Komitetu Ministrów Rady Europy (zob. par. 71 powyżej). Odnosi się również do art. 12 ust. 4 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, wymagającego odpowiednich i skutecznych zabezpieczeń zapewniających, że środki związane z korzystaniem przez niepełnosprawne osoby ze zdolności prawnej będą wolne od konfliktu interesów i bezprawnych nacisków (zob. par. 73 powyżej), którego Armenia, ratyfikując Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych, zobowiązała się przestrzegać (zob. *Guberina przeciwko Chorwacji*, nr 23682/13, § 92, 22 marca 2016 r.). Zasady te miały szczególne znaczenie dla skarżącego w przedmiotowej sprawie, ponieważ jako osoba całkowicie pozbawiona zdolności do czynności prawnych, a w konsekwencji pozbawiona prawa dostępu do sądu – może korzystać z jedynych właściwych i skutecznych środków ochrony jego interesów prawnych przed sądami wyłącznie w drodze bezkonfliktowej opieki.

96. Trybunał ponadto zauważa, że zważywszy na okoliczności sprawy wątpliwe jest, czy syn skarżącego rzeczywiście pozostawał neutralny i nie było konfliktu interesów, w szczególności w odniesieniu do pozwu skarżącego wniesionego przeciwko jego żonie, z żądaniem rozvodu i eksmisji. W związku z tym Trybunał zauważa, że sąd rejonowy nijak nie zbadał kwestii, czy wniosek syna skarżącego o wycofanie powództwa leżał w najlepszym interesie skarżącego, oraz nie przedstawił żadnego uzasadnienia decyzji o przyjęciu tego wniosku (zob. par 31 i 34 powyżej). Nie jest jasne, na jakiej podstawie sąd rejonowy ustalił, że syn skarżącego został wyznaczony na opiekuna prawnego skarżącego za jego zgodą i na jego życzenie, co – jak wskazano powyżej – zostało później wzruszone przez Trybunał Kasacyjny. Trybunał uważa zatem, że sąd krajowy nie przeprowadził wymaganej kontroli ani wglądu przy podejmowaniu decyzji o przyjęciu wniosku o wycofanie powództwa skarżącego, a w konsekwencji umorzenie postępowania w sprawie o rozwód i eksmisję było nieuzasadnione.

97. Doszło zatem do naruszenia Artykułu 6 ust. 1 Konwencji w zakresie dostępu skarżącego do sądu w postępowaniu w sprawie o rozwód i eksmisję.

β) Dostęp do sądu w celu dochodzenia przywrócenia zdolności do czynności prawnych

98. Trybunał zauważa na wstępie, że skarga skarżącego na brak dostępu do sądu w celu dochodzenia przywrócenia jego zdolności do czynności prawnych dotyczy jedynie okresu przed wydaniem orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 kwietnia 2015 r., kiedy to skarżący na mocy art. 173 § 1 k.p.k. był pozbawiony legitymacji procesowej do bezpośredniego wystąpienia przed sądem o przywrócenie mu zdolności do czynności prawnych i mógł to uczynić jedynie za pośrednictwem osób wymienionych w tym artykule, w tym opiekuna, członka rodziny lub administracji zakładu psychiatrycznego. Ponadto, jak już wskazano powyżej, zgodnie z prawem krajowym osoba ubezwłasnowolniona całkowicie może występować przed sądami tylko za pośrednictwem swojego opiekuna.

99. Trybunał badał już podobne sytuacje w sprawach *Stanev* i *Nataliya Mikhaylenko*, op.cit., w których stwierdził, że znaczenie wykonywania praw procesowych będzie różne w zależności od celu powództwa, które osoba zainteresowana zamierzała wnieść do sądu. W szczególności prawo do zwrócenia się do sądu o przegląd orzeczonego ubezwłasnowolnienia było jednym z najważniejszych praw zainteresowanej osoby, ponieważ takie postępowanie, po wszczęciu, miałyby istotny wpływ na korzystanie ze wszystkich praw i wolności, których dotyczy ubezwłasnowolnieniem (zob. *Stanev*, op.cit., § 241 i *Nataliya Mikhaylenko*, op.cit., § 37). Prawo to było zatem jednym z podstawowych praw procesowych służących ochronie osób, które zostały częściowo lub całkowicie ubezwłasnowolnione. Dlatego osoby takie powinny co do zasady mieć bezpośredni dostęp do sądów w tym zakresie (zob. *Stanev*, op.cit., § 241 oraz *Nataliya Mikhaylenko*, op.cit., §§ 38-40).

100. Trybunał orzekł ponadto, że państwo ma swobodę określania procedury, w drodze której ma być realizowany taki bezpośredni dostęp. Jednocześnie nie naruszałyby art. 6 przewidziane w ustawodawstwie krajowym pewne ograniczenia dostępu do sądu w tym zakresie, których jedynym celem jest niedopuszczenie do przeciążenia sądów nadmiernymi i oczywiście nieuzasadnionymi wnioskami. Wydaje się jednak jasne, że problem ten można rozwiązać innymi środkami o charakterze mniej restrykcyjnym niż automatyczna odmowa bezpośredniego dostępu, na przykład poprzez ograniczenie częstotliwości składania wniosków lub wprowadzenie mechanizmu wcześniejszego badania ich dopuszczalności w oparciu o akta sprawy (zob. *Stanev*, op.cit., § 242).

101. Jeśli chodzi o sytuację w Armenii w okresie objętym postępowaniem, ogólne wyłączenie bezpośredniego dostępu do sądu osobom ubezwłasnowolnionym nie dopuszczało żadnych wyjątków. Jednocześnie prawo krajowe nie przewidywało gwarancji, że kwestia przywrócenia zdolności do czynności prawnych będzie poddawana przeglądowi przez sąd w rozsądnych odstępach czasu, pomimo zawartego w art. 12 ust. 4 KPON

wymogu, że środki ograniczające zdolność do czynności prawnych będą podawane regularnym przeglądom przez właściwy organ (zob. par. 73 powyżej). Trybunał zauważa również, że takie ogólne wyłączenie bezpośredniego dostępu do sądu nie było zgodne z ogólną tendencją na poziomie europejskim. W szczególności analiza porównawcza przeprowadzona w sprawie *Stanev* wykazała, że siedemnaście z dwudziestu zbadanych krajowych systemów prawnych zapewniało w owym czasie bezpośredni dostęp do sądu osobom ubezwłasnowolnionym całkowicie (zob. *Stanev*, op.cit., §§ 88-90 i 243). W przypadku skarżącego sytuację tę dodatkowo pogorszył fakt, że władze nie zapewniły bezkonfliktowej opieki (zob. par. 95 powyżej). Wreszcie Trybunał uważa, że bez znaczenia jest to, czy wniosek złożony przez skarżącego w sierpniu 2014 r. należy uznać za „właściwą skargę wniesioną do sądu”, ponieważ nawet zakładając, że tak nie było, wyłączenie dostępu skarżącego do sądu zostało przewidziane w ustawie, zaś skarżącemu nie można czynić zarzutu z tego, że nie próbował wszcząć postępowania, do którego nie miał legitymacji z mocy ustawy.

102. W związku z powyższym Trybunał uważa, że niemożność bezpośredniego dochodzenia przez skarżącego odzyskania zdolności do czynności prawnych w czasie objętym postępowaniem była nieproporcjonalna do jakiegokolwiek uprawnionego celu, jakiemu miała służyć.

103. W związku z tym doszło do naruszenia art. 6 ust. 1 Konwencji w zakresie braku dostępu skarżącego do sądu w celu dochodzenia przywrócenia mu zdolności do czynności prawnych.

B. Postępowanie w sprawie o pozbawienie skarżącego zdolności do czynności prawnych

104. Trybunał zauważa na wstępie, że na poparcie zarzutów skarżącego dotyczących nierzetelnego procesu przytoczone zostały dwa odrębne argumenty: po pierwsze, że nie został on przesłuchany przez sąd, oraz po drugie, że sądy krajowe oparły swoje orzeczenia na nieaktualnej opinii biegłych psychiatrów. Jeśli chodzi o drugi argument, Trybunał uważa, że wymaga on zbadania na gruncie art. 8 Konwencji (zob. par. 124 poniżej).

1. Argumenty stron

105. Skarżący stwierdził, że proces nie był sprawiedliwy, ponieważ sprawa była rozpatrywana w ramach „postępowania szczególnego”, które nie przewidywało istnienia sporu i przeciwstawnych stron, a zatem nie miała charakteru kontradyktoryjnego. Mimo że skarżący był obecny na rozprawach w dniach 3 października i 18 listopada 2013 r., to jego obecność była jedynie formalnością, bez poszanowania jego prawa do bycia wysłuchanym. Ze względu na szczególny charakter postępowania nie wolno mu było przedstawiać argumentów w swojej sprawie, swojego stanowiska odnośnie

do wniosków żony i syna, ani kwestionować opinii biegłych, zaś sędzia nie zadawał mu żadnych pytań ani nie pytał o jego stanowisko, ponieważ skarżący był uznawany jedynie za przedmiot badania, a nie za zainteresowaną stronę. Wyrok z dnia 29 listopada 2013 r. został wydany po zaledwie kilkuminutowej rozprawie, podczas której sąd odczytał wyniki opinii biegłych psychiatrów i wydał orzeczenie. Skarżący został zatem pozbawiony możliwości skutecznego uczestnictwa w postępowaniu.

106. Rząd stwierdził, że skarżący utracił status ofiary w związku z zarzutem braku postępowania kontradiktoryjnego. Bo choć początkowo został wykluczony z rozprawy, na której rozstrzygnięto kwestię jego zdolności do czynności prawnych, to wyrok ów został uchylony przez cywilny sąd apelacyjny właśnie na tej podstawie, korygując w ten sposób uchybienia pierwotnego procesu i zapewniając ochronę praw skarżącego. W następstwie tego orzeczenia skarżący uzyskał status interwenienta i brał udział w postępowaniu, w toku którego wykonywał niemal wszystkie prawa procesowe strony postępowania przewidziane w art. 35 § 2 k.p.c. Był obecny na rozprawach w dniach 3 października i 18 listopada 2013 r., nie stawiał się jednak na rozprawie w dniu 31 października 2013 r. pomimo prawidłowego powiadomienia. Rozprawa końcowa w dniu 29 listopada 2013 r. trwała zaledwie kilka minut, ponieważ rozpoznanie sprawy zostało zakończone już na rozprawie w dniu 18 listopada 2013 r. i pozostało jedynie wydanie wyroku. Zarzuty skarżącego, jakoby jego udział był jedynie formalny, miały charakter spekulacyjny, a nawet zakładając, że tak było, należy to przypisać skarżącemu i jego niezdolności do przedstawienia swojego stanowiska, a nie jakimkolwiek uchybieniom w postępowaniu sądowym.

2. Ocena Trybunału

107. Trybunał przypomina, że w sprawach dotyczących osoby chorej psychicznie sądom krajowym należy pozostawić pewien margines oceny. Dzięki temu mogą na przykład wprowadzić pewne rozwiązania proceduralne w celu zapewnienia prawidłowego sprawowania wymiaru sprawiedliwości, ochrony zdrowia danej osoby itp. Jednakże takie środki nie powinny wpływać na samą istotę prawa skarżącego do rzetelnego procesu sądowego, gwarantowanego przez art. 6 Konwencji. Oceniając, czy dany środek, taki jak wyłączenie skarżącego z rozprawy, był konieczny, Trybunał weźmie pod uwagę wszystkie istotne czynniki (zob. *Shtukaturov*, op.cit., § 68).

108. Trybunał powtarza też, że dopuszczalność dowodów jest przede wszystkim kwestią regulowaną przez prawo krajowe i że co do zasady do sądów krajowych należy ocena przedstawionych im dowodów (zob. *Elsholz przeciwko Niemcom* [WI], nr. 25735/94, § 66, ETPC 2000-VIII). Jedynym zadaniem Trybunału w związku z art. 6 Konwencji jest rozpatrywanie skarg z zarzutami nieposzanowania przez sądy krajowe szczególnych gwarancji procesowych przewidzianych w tym artykule lub zarzutami, że przebieg

postępowania jako całość nie gwarantował skarżącemu rzetelnego procesu (zob. *Centro Europa 7 Srl i Di Stefano*, op.cit., § 197).

109. W przedmiotowej sprawie Trybunał jest zdania, że samo rozpoznanie sprawy drodze postępowania szczególnego, które nie zakładało istnienia przeciwstawnych stron, nie jest samo w sobie wystarczające do stwierdzenia naruszenia art. 6 i konieczne jest zbadanie szczególnych okoliczności tego postępowania. W związku z tym Trybunał zauważa, że skarżący rzeczywiście został początkowo wyłączony z rozprawy (na której sąd rejonowy zdecydował o pozbawieniu skarżącego zdolności do czynności prawnych), ponieważ nie był on stroną tego postępowania (zob. par. 15 powyżej). Jednakże to uchybienie zostało naprawione przez cywilny sąd apelacyjny, który uchylił wyrok właśnie z tego powodu i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania (zob. par. 20 powyżej). Podczas nowego rozpoznawania sprawy przyznano skarżącemu status interwenienta, co pozwoliło mu korzystać ze wszystkich głównych praw procesowych strony, w tym z prawa do obecności, składania oświadczeń, składania wniosków i zaskarżania orzeczeń. W rezultacie skarżący został wezwany i wziął udział w niemal wszystkich rozprawach przed sądem rejonowym (zob. z drugiej strony *Shtukaturov*, op.cit., § 69; *X i Y przeciwko Chorwacji*, nr 5193/09, § 81, 3 listopada 2011 r. oraz *Lashin przeciwko Rosji*, nr 33117/02, § 82, 22 stycznia 2013 r.). Ponadto wbrew twierdzeniom skarżącego, z materiałów sprawy wynika, że w istocie składał on oświadczenia przed sądem rejonowym, a sędzia rozpoznający sprawę zadawał mu pytania (por. par. 24 powyżej). Trybunał nie może zatem uznać argumentu skarżącego, że jego udział w rozprawie miał charakter czysto formalny. Trybunał zauważa, że skarżący nie przedstawił żadnych innych, bardziej konkretnych argumentów na poparcie swoich zarzutów nierzetelnego procesu. W takich okolicznościach sformułowane przez skarżącego zarzuty nierzetelnego procesu i braku kontrydiktoryjności nie są wystarczające do uznania przez Trybunał, że przebieg postępowania jako całość nie gwarantował skarżącemu rzetelnego procesu.

110. Z powyższego wynika, że ta część skargi jest w sposób oczywisty nieuzasadniona i podlega odrzuceniu zgodnie z art. 35 ust. 3 lit. a oraz ust. 4 Konwencji.

II. ZARZUT NARUSZENIA ARTYKUŁU 8 KONWENCJI

111. Skarżący zarzucił, że został pozbawiony zdolności do czynności prawnych z naruszeniem gwarancji art. 8 Konwencji, który stanowi, co następuje:

„1. Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji.

2. Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych

w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności osób.”

A. Dopuszczalność

112. Rząd stwierdził, że skarżący nie podniósł przed sądami krajowymi kwestii proporcjonalności ingerencji w jego prawa wynikające z art. 8 Konwencji. Nie wskazał, który konkretny aspekt ingerencji nie został dochowany w jego sprawie, a zatem nie wyczerpał krajowych środków odwoławczych.

113. Skarżący nie odpowiedział na zarzut Rządu.

114. Trybunał uważa, że zarzut Rządu jest ściśle powiązany z istotą skargi skarżącego i dlatego powinien zostać połączony z przedmiotem skargi.

B. Przedmiot skargi

1. Argumenty stron

115. Skarżący stwierdził, że pozbawienie go zdolności do czynności prawnych było środkiem nieproporcjonalnym i nieodpowiednim. Przy podejmowaniu decyzji w tej sprawie nie zastosowano zindywidualizowanego podejścia, ponieważ prawo nie przewidywało żadnej pośredniej formy ograniczenia zdolności do czynności prawnych osób chorych psychicznie, a jedyny wybór istniał pomiędzy pozostawieniem pełnej zdolności do czynności prawnych, a całkowitym jej pozbawieniem. Co więcej, przedmiotowy środek obowiązywał przez czas nieokreślony, bez możliwości zwrócenia się o jego przegląd inaczej niż za pośrednictwem opiekuna, i skutkował całkowitą utratą praw, w tym możliwości dochodzenia roszczenia o rozwód i eksmisję przeciwko żonie. Pozbawiając skarżącego zdolności do czynności prawnych, sądy oparły się wyłącznie na nieaktualnej opinii lekarskiej, która nie odzwierciedlała w sposób wiarygodny jego stanu zdrowia psychicznego w czasie objętym postępowaniem. Co więcej, brakowało w niej jakiegokolwiek wskazania rodzaju czynów, których znaczenia nie był zdolny rozpoznać wskutek choroby, ani nimi pokierować. Nie wskazywała też możliwych skutków choroby dla jego życia społecznego, interesów majątkowych itp. Zeznania jego żony były niewiarygodne, ponieważ miała ona interes w pozbawieniu skarżącego zdolności do czynności prawnych, chciała bowiem zapobiec rozpoznaniu jego powództwa o rozwód i eksmisję. Wreszcie skarżący argumentował, że decyzja o pozbawieniu go zdolności do czynności prawnych nie służyła żadnemu uprawnionemu celowi.

116. Rząd stwierdził, że ingerencja w prawa skarżącego wynikające z art. 8 była przewidziana przez ustawę, a konkretnie przez art. 31 k.c. Służyła ona

uprawnionemu celowi, a mianowicie ochronie praw innych osób, w tym prawa do życia jego żony, której skarżący groził nożem. Wreszcie ingerencja była proporcjonalna, ponieważ nie opierała się wyłącznie na opinii lekarskiej, ale także na zeznaniach jego żony i sąsiadów, jak również na osobistym osądzie sędziego, który przesłuchał skarżącego. Ponadto skarżący miał prawo do zakwestionowania przed sądem ustanowienia opiekuna, a także, w następstwie postanowienia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 kwietnia 2015 r., do występowania co pewien czas do sądu z wnioskiem o przywrócenie mu zdolności do czynności prawnych.

2. Ocena Trybunału

117. Na wstępie Trybunał zauważa, że nie jest przedmiotem sporu między stronami kwestia, że pozbawienie skarżącego zdolności do czynności prawnych stanowiło ingerencję w jego prawo do życia prywatnego gwarantowane przez art. 8, z uwagi na rozmaite poważne ograniczenia autonomii osobistej skarżącego, jakie pociągał za sobą ten środek (zob. *Shtukaturov*, op.cit., § 83, oraz *Lashin*, op.cit., § 77).

118. Trybunał przypomina, że każda ingerencja w prawo jednostki do poszanowania jej życia prywatnego będzie stanowić naruszenie art. 8, chyba że była „przewidziana przez ustawę”, realizowała uprawniony cel lub cele, o których mowa w ust. 2 i była „konieczna w demokratycznym społeczeństwie” w tym sensie, że była proporcjonalna do zamierzonych celów.

119. W przedmiotowej sprawie skarżący nie twierdził, że ingerencja była niezgodna z ustawą, a Trybunał zauważa, że jej podstawę prawną stanowił art. 31 k.c. Ponadto Trybunał nie uważa za konieczne zbadanie, czy ingerencja służyła uprawnionemu celowi, ponieważ decyzja o pozbawieniu skarżącego zdolności do czynności prawnych była w każdym razie nieproporcjonalna do jakiegokolwiek uprawnionego celu realizowanego z powodów przedstawionych poniżej.

120. Trybunał powtarza, że zgodnie z art. 8 władze muszą zachować sprawiedliwą równowagę między interesami osoby chorej psychicznie a innymi odpowiednimi uzasadnionymi interesami. Co do zasady jednak w tak złożonej kwestii, jak ustalenie czyichś zdolności umysłowych, władza powinna dysponować szerokim marginesem swobody. Wynika to przede wszystkim z faktu, że władze krajowe mają przywilej bezpośredniego kontaktu z zainteresowanymi osobami, a zatem są szczególnie dobrze przygotowane do rozstrzygania takich kwestii. Zadaniem Trybunału jest raczej kontrola zgodności z Konwencją decyzji podjętych przez władze krajowe w ramach wykonywania ich uprawnień w tym zakresie (zob. *Shtukaturov*, op.cit., § 87).

121. Jednocześnie margines swobody, jaki należy pozostawić właściwym władzom krajowym, będzie różny w zależności od charakteru kwestii oraz wagi wchodzących w grę interesów (zob. *Elsholz*, op.cit., § 49). Ściślejszej

kontroli wymagają bardzo poważne ograniczenia w sferze życia prywatnego. Trybunał ma przy tym świadomość, że pozbawienie kogoś zdolności do czynności prawnych pociąga za sobą poważne konsekwencje dla różnych sfer życia tej osoby (zob. *Shtukatur*ov, op.cit., § 88; *X i Y przeciwko Chorwacji*, op.cit., § 109; oraz *Lashin*, op.cit., § 81).

122. W przedmiotowej niniejszej sprawie Trybunał zauważa, że wbrew twierdzeniom Rządu, wyrok z dnia 29 listopada 2013 r. uznający skarżącego za ubezwłasnowolnionego opierał się wyłącznie na opinii biegłych psychiatrów z dnia 25 września 2012 r. (zob. par. 25 powyżej). Trybunał nie podaje w wątpliwość kompetencji lekarzy, którzy badali skarżącego, ani ustaleń zawartych w tej opinii. Trybunał orzekł jednak w kilku sprawach, że istnienie zaburzenia psychicznego, nawet poważnego, nie może być jedynym powodem uzasadniającym całkowite pozbawienie zdolności do czynności prawnych. Analogicznie do spraw dotyczących pozbawienia wolności, aby móc usprawiedliwić całkowite pozbawienie zdolności do czynności prawnych, zaburzenie psychiczne musi być „w rodzaju lub stopniu” uzasadniającym taki środek (zob. *Shtukatur*ov, op.cit., § 94, oraz *Lashin*, op.cit., § 90). Zarówno w sprawie *Shtukatur*ov, jak i w sprawie *Lashin* Trybunał uznał, że w postępowaniu krajowym kwestia „rodzaju i stopnia” choroby psychicznej skarżącego pozostaje niewyjaśniona, ponieważ prawo rosyjskie nie przewiduje żadnej pośredniej formy ograniczenia zdolności do czynności prawnych osób chorych psychicznie i rozróżnia się jedynie pełną zdolność do czynności prawnych oraz całkowity brak takiej zdolności.

123. W przedmiotowej sprawie Trybunał napotyka zasadniczo taką samą sytuację, jak w wyżej wymienionych sprawach. Podobnie prawo armeńskie nie przewidywało żadnej granicznej ani zindywidualizowanej reakcji w sytuacjach takich jak sytuacja skarżącego i rozróżniało jedynie pełną zdolność do czynności prawnych i całkowity brak takiej zdolności. Tak więc sformułowane przez sędziego pytania zadane lekarzy podobnie nie dotyczyły „rodzaju oraz stopnia” choroby psychicznej skarżącego. W rezultacie opinia biegłego psychiatry z dnia 25 września 2012 r. nie zawierała wystarczająco szczegółowej analizy stopnia niezdolności skarżącego. Odnosiła się do nadmiernie podejrzliwego i czasami agresywnego zachowania skarżącego, niespójnych myśli i skłonności do konfliktu oraz zawierała stwierdzenie, że skarżący cierpiał na zaburzenia urojeniowe i dlatego nie był w stanie rozpoznać znaczenia swoich czynów i kierować swoim postępowaniem. Jednocześnie opinia nie wyjaśniała, jakiego rodzaju czynów wnioskodawca nie był w stanie rozpoznać znaczenia ani kontrolować. Częstość występowania epizodów choroby skarżącego nie została wskazana, podobnie jak możliwe skutki choroby skarżącego dla jego życia społecznego, zdrowia, interesów majątkowych itp. Opinia z dnia 25 września 2012 r. nie była wystarczająco precyzyjna w tych aspektach. Nie sugerowała również jakiegokolwiek zachowania autodestrukcyjnego ani innego skrajnie nieodpowiedzialnego zachowania ze strony skarżącego; nie stwierdzono w

niej również, że był on częściowo lub całkowicie niezdolny, by samodzielnie zadbać o siebie (zob., *mutatis mutandis*, *Shtukatur*ov, op.cit., §§ 93-94, i *Lashin*, op.cit., §§ 90-91). Zakładając jednak, że stan skarżącego wymagał podjęcia pewnego rodzaju środków ochrony, Trybunał zauważa, że – jak już wskazano powyżej – sąd krajowy nie miał innego wyboru, niż zastosować i utrzymać całkowite ubezwłasnowolnienie – najbardziej rygorystyczny środek, który oznaczał całkowitą utratę autonomii w prawie wszystkich dziedzinach życia (zob. z drugiej strony *A.-M.V. przeciwko Finlandii*, nr 53251/13, §§ 89-90, 23 marca 2017 r.).

124. W nawiązaniu do odpowiedniej opinii biegłych psychiatrów Trybunał przypomina również, że obiektywność ekspertyzy medycznej pociąga za sobą wymóg, aby była ona wystarczająco aktualna, przy czym kwestia aktualności ekspertyzy medycznej zależy od konkretnych okoliczności sprawy (zob. *Ilseher przeciwko Niemcom* [WI], nr.10211/12 i 27505/14, § 131, 4 grudnia 2018 r.). W przedmiotowej sprawie Trybunał zauważa, że opinia biegłych psychiatrów została wydana w dniu 25 września 2012 r., czyli ponad czternaście miesięcy przed wydaniem wyroku sądu rejonowego o ubezwłasnowolnieniu skarżącego i niemal półtora roku przed orzeczeniem cywilnego sądu apelacyjnego podtrzymującym ów wyrok. Zaś zdaniem Trybunału opinia ta nie może być uznawana za „aktualną” w rozumieniu Zasady 12 Rekomendacji Komitetu Ministrów nr R (99) 4 (zob., *mutatis mutandis*, *HF przeciwko. Słowacji*, nr 54797/00, § 41, 8 listopada 2005 r.). Ponadto, po raz pierwszy skarżący został poddany psychiatrycznemu badaniu lekarskiemu, ponieważ nie miał historii choroby psychicznej, a w aktach sprawy nic nie sugeruje, że stan skarżącego był nieodwracalny. Trybunał uważa, że w takich okolicznościach sądy krajowe powinny były postarać się o nową ocenę stanu zdrowia skarżącego (zob., *mutatis mutandis*, *Lashin*, op.cit., §§ 83-84). Sąd rejonowy oparł się jednak wyłącznie na dotychczasowej opinii, nie kwestionując, czy odzwierciedla ona w sposób wiarygodny stan zdrowia psychicznego skarżącego w czasie objętym postępowaniem, zaś cywilny sąd apelacyjny powołał się na brak jakichkolwiek dowodów obalających ustalenia zawarte w tej opinii bądź wskazujących, że skarżący wyzdrowiał, mimo iż obowiązkiem sądów krajowych było poszukanie takich dowodów oraz, jeśli konieczne, zarządzenie nowego badania lekarskiego.

125. W związku z powyższym Trybunał stwierdza, że środek nałożony na skarżącego był nieproporcjonalny do realizowanego uprawnionego celu. W rezultacie prawa skarżącego wynikające z art. 8 zostały ograniczone bardziej niż było to bezwzględnie konieczne.

126. Po stwierdzeniu tego Trybunał uważa za konieczne ustosunkowanie się do zarzutu Rządu dotyczącego niewyczerpania środków odwoławczych. Trybunał zauważa, po pierwsze, że jakkolwiek skarżący nie użył konkretnie słowa „proporcjonalność” w swoich oświadczeniach przed sądami krajowymi, to podniósł on kwestię nieproporcjonalnego charakteru

ingerencji co do jej istoty. Po drugie, Trybunał zauważa, że całkowite pozbawienie skarżącego zdolności do czynności prawnych, czyli środek uznany przez Trybunał za nieproporcjonalny w konkretnych okolicznościach sprawy, był – jak już wspomniano powyżej – jedynym środkiem, do którego zastosowania sąd krajowy był właściwy na gruncie prawa krajowego, wobec braku jakiejkolwiek formy pośredniego ograniczenia zdolności do czynności prawnych osób chorych psychicznie. Innymi słowy, prawo krajowe pozbawiło sąd krajowy możliwości oceny proporcjonalności mającego zastosowanie środka w sprawach wymagających ograniczenia zdolności do czynności prawnych. W związku z tym wątpliwe jest, aby podniesienie tej kwestii, czy to wprost, czy zasadniczo, miało lub mogło mieć jakiejkolwiek szanse powodzenia. Podsumowując, Trybunał uważa, że skarżący wyczerpał krajowe środki odwoławcze i oddał sprzeciw Rządu.

127. W związku z powyższym doszło do naruszenia art. 8 Konwencji.

III. ZASTOSOWANIE ART. 41 KONWENCJI

128. Art. 41 Konwencji stanowi:

„Jeżeli Trybunał stwierdzi, że nastąpiło naruszenie Konwencji lub jej Protokołów, oraz jeżeli prawo wewnętrzne zainteresowanej Wysokiej Układającej się Strony pozwala tylko na częściowe usunięcie konsekwencji tego naruszenia, Trybunał orzeka, gdy zachodzi taka potrzeba, o przyznaniu słusznego zadośćuczynienia pokrzywdzonej stronie.”

A. Szkoda

129. Skarżący zażądał kwoty 10 000 EUR tytułem zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową.

130. Rząd stwierdził, że kwota żądana przez skarżącego była zbyt wygórowana i powinna zostać obniżona, jeśli Trybunał stwierdzi naruszenie praw skarżącego.

131. Trybunał uważa, że skarżący niewątpliwie poniósł szkodę niemajątkową. Trybunał, przeprowadziwszy ocenę w oparciu o zasadę słuszości, przyznaje skarżącemu kwotę 7 800 EUR tytułem zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową.

B. Koszty i wydatki

132. Skarżący domagał się 3900 euro z tytułu kosztów i wydatków poniesionych w związku z jego reprezentacją przed Trybunałem, na które składa się 76 godzin usług prawnych według stawki wynoszącej 50 euro za godzinę.

133. Rząd stwierdził, że skarżący nie przedłożył umowy ze swoimi pełnomocnikami na poparcie roszczenia z tytułu kosztów i wydatków. Dlatego utrzymywał, że roszczenie to było bezpodstawne.

134. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału skarżącemu przysługuje prawo do zwrotu poniesionych kosztów i wydatków, jeżeli wykazano, że były one konieczne, rzeczywiście poniesione oraz uzasadnione co do wysokości. Wobec braku jakiegokolwiek dokumentu na poparcie roszczenia, Trybunał oddala roszczenie skarżącego z tytułu kosztów i wydatków.

C. Odsetki za zwłokę

135. Trybunał uznaje za właściwe, aby odsetki za zwłokę były oparte na marginalnej stopie procentowej Europejskiego Banku Centralnego, powiększonej o trzy punkty procentowe.

Z POWYŻSZYCH WZGLĘDÓW TRYBUNAŁ JEDNOGŁOŚNIE,

1. *postanawia* dołączyć do przedmiotu skargi zarzut Rządu dotyczący niewyczerpania krajowych środków odwoławczych oraz ów zarzut oddala;
2. *uznaje* skargę w części zawierającej zarzuty na podstawie art. 6 Konwencji, dotyczące prawa skarżącego do dostępu do sądu, oraz zarzuty na podstawie art. 8, dotyczące prawa do poszanowania jego życia prywatnego za dopuszczalną, a pozostałą część skargi za niedopuszczalną;
3. *orzeka*, że doszło do naruszenia art. 6 ust. 1 Konwencji w aspekcie prawa skarżącego do dostępu do sądu, zarówno w odniesieniu do umorzenia postępowania w sprawie o rozwód i eksmisję, jak i niemożności dochodzenia przez skarżącego przywrócenia zdolności do czynności prawnych;
4. *orzeka* że doszło do naruszenia art. 8 Konwencji w związku z pozbawieniem skarżącego zdolności do czynności prawnych;
5. *orzeka*,
 - a) że pozwane państwo winno, w terminie trzech miesięcy od daty, w której niniejszy wyrok stanie się ostateczny zgodnie z art. 44 ust. 2 Konwencji, uiścić na rzecz skarżącego kwotę 7 800 EUR (siedmiu tysięcy ośmiuset euro) plus wszelkie należne podatki, tytułem

- zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową, przeliczoną na walutę pozwanego państwa według kursu obowiązującego w dniu płatności;
- b) że od upływu wyżej wskazanego terminu trzech miesięcy aż do momentu uregulowania należności, należne będą odsetki zwykłe od określonej powyżej kwoty, naliczone według stopy równej marginalnej stopie procentowej Europejskiego Banku Centralnego obowiązującej w tym okresie, powiększonej o trzy punkty procentowe;
6. *oddala* pozostałą część roszczenia skarżącego dotyczącego słusznego zadośćuczynienia.

Sporządzono w języku angielskim i obwieszczono pisemnie w dniu 3 października 2019 r., zgodnie z Regułą 77 §§ 2 i 3 Regulaminu Trybunału.

Abel Campos
Kancierz

Ksenija Turković
Przewodnicząca